

natural law is the pursuit of a free implementation of the transcendent and the immanent levels of human existence. And at the same time the desire of people to be a single entity - to reach a general agreement (concordia), the order of love with all the elements of social life. Klyuchnym for achieving concordia is understanding people in the language that gives everyone in the communication process with the "neighbors" to reveal their natural essence and develop common criteria for the fair.

Temporary law is a combination of the laws of the state and social control in the form of folk traditions and customs. It forms a unique socio-politic about individual people and determines its development. For Augustine, the temporary law is conscious norm overseas social elements of individual and corporate desires that can destroy people reached concordia. However, Augustine's interpretation of the law did not eliminate the temporary rule of the eternal law in the soul of man - his conscience and the right of free solutions. The human soul is a divine archetype, and therefore the individual acquires the status of an autonomous artist eternal and natural law.

Thus, the Augustinian doctrine of the law legitimizes the human right to self-affirmation, the autonomic harmonization of all three levels of law. This aspect of the teaching of St. Augustine become the basis for the approval of the European individualism.

Keywords: law; the universality; truth; legitimacy; sovereignty.

REFERENCES

1. Ortega-i-Gasset Kh. (1992), Reason and faith in the minds of the European Middle Ages, *Chelovek [Man]*, № 2, pp. 81-89 (rus).
2. S. Aurelii Augustine (1996), Enkhiridion, or about faith, hope and love, Kiyev, 413 p. (rus).
3. Stone J. (1965), Human law and human justice, Stanford University Press, 415 p. (engl).
4. Suini M. (2001), Lectures on medieval philosophy. Issue 1: Medieval Christian philosophy of the West, Moscow, 304 p. (rus).
5. S. Aurelii Augustine (2000), O city of God, Moscow, 1296 p. (rus).
6. Otfried Hoffe (2003), Vernunft und Recht: Bausteine zu einem interkulturellen Rechtskurs, Alterpress, Kyiv, 264 p. (ukr).
7. Rabinovich V. L. (1991), Confession knigocheya, who taught the letter and spirit of the strengthened, Moscow, 496 p. (rus).

© Туренко О.

Надійшла до редакції 25.11.2013

УДК 141.5

ЧІКАРЬКОВА МАРІЯ,

*доктор філософських наук, професор кафедри філософських та соціальних наук
Чернівецького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

ПРОЕКТ МОДЕРНУ: БІБЛІЙНІ ВИТОКИ

У статті розглядається діахронія переосмислення споконвічних екзистенціальних проблем людини, що дійшли до свідомості Нового часу завдяки їхній кристалізації в Біблії, яка сформувався в процесі полеміки з язичницько-теургічним прагненням до панування людини у світі. Біблія формує погляд на Людину як "образ Божий", який протистоїть секулярному антропоцентризму. Останній гальванізує паганістичні концепції, що лягли в основу проекту модерну, який уже наявний у Біблії в "зв'язаному" вигляді.

Ключові слова: концепція людини і дійсності; екзистенціальні проблеми людини; Біблія; антропоцентризм християнський і секулярний.

"Як є щось, про що кажуть: "Глянь: ось нове!" - то воно вже давно було у віках, які були перед нами" (Проп. 1:10).

Постановка проблеми. Поняття модерну, яке посідає одне із центральних місць у сучасній філософській думці, тим не менш активно дискутується, коли йдеться про його генезу. Найчастіше формування модерну пов'язують із початком Нового часу [3], хоча інколи називається й Просвітництво [8]. Екзотичною точкою зору видається, на перший погляд, вміщення точки відліку в пізньоеліністичний контекст, коли новонароджене християнство, яке керувалося ідеєю створення "нового світу", почало іменувати поган *antiqui*, а себе - *moderni*.

Пізньюантична християнська духовна революція, дійсно, може розглядатися як імпульс прагнення "нового життя", що згодом передається світському мисленню й оформлюється в ідею прогресу й зростання міці людини. Але сказати, що саме християнство стало генератором ідеї "оновлення світу", не можна. По-перше, християнський антропоцентризм органічно поєднується з теоцентризмом і принципово відрізняється від антропоцентризму антично-ренесансного типу, який трактує людину як "володаря природи", що й оформлюється згодом у проект модерну [10]. По-друге, християнство ґрунтується й на Старому Заповіті, а тут ідеї прийдешнього "нового буття" формувалися не лише в книгах пророків (Іс. 43:19; 62:2; 65:17; Єр. 31:22; Єз.18:31), але й

значно раніше. Старий Заповіт почав писатися в пору, яку К. Ясперс влучно визначив як "вісьовий час" історії. Тут богопізнання (Єдиного) та "ходіння перед Богом", що мислився як Отець Добра, було рішуче протиставлено ірраціональній язичницькій міфології з її релятивною мораллю та свавільній теургії, яка фактично будувалася на ідеї богоборства й була виразом розгубленості перед силами природи, що мислилися як численні боги й демони політеїстичних пантеонів. У Біблії, котра формувалася в полеміці з песимістичною мудрістю Єгипту та Вавилону, було вперше чітко поставлено екзистенціальні проблеми, які розроблятимуться і схоластами, і мислителями Нового часу. При цьому ключова ідея Єдиного Бога була суто раціональною й оптимістичною; вона, строго кажучи, не потребувала навіть міфологічного обґрунтування (міф у Біблії виживається на користь Логосу); отож, Біблію слід розглядати як протопілософську систему, яка в середні віки буде органічно синтезуватися схоластами з деякими суттєвими досягненнями античної філософії. Цей синтез був від початку проблемним, полемічним: чи справді Людина, цей вінець творіння, є "ковалем власного щастя", як висловився Тіт Лукрецій Кар? (дискусія про свободу волі). Середньовіччя також розпочалося з гностичної атаки на християнство, яка стане ґрунтом для багатьох інших ересей: гностики, при очевидній духовній залежності від Біблії, відкидали тим не менш її основну концепцію та вчили, що матеріальний світ створено невдало, а Творець його - недолугий чи лихий узурпатор; отже, спасіння людини полягає у вивільненні з полону тіла й земного буття взагалі. Це наївне богоборство спрямовувало людину на бунт проти існуючого ладу речей. Чимало новітніх ідей "перебудови світу" сягає своїм корінням саме цих ситуацій. Таким чином, для осмислення того, що, власне, слід називати проектом модерну, треба врахувати, що суть цієї ідеології полягає у звеличенні Людини, яка прагне підкорити світ, відкидаючи ірраціональну ідею допомоги Бога, і перебудувати цей світ на антропоцентричній основі, "покращити" його.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях останніх років спостерігаються активні спроби осягнути всі ці питання. Так, Біблію розглядають "як книгу, у якій під серпанком релігійного, догматичного та міфологічного слова ховається логічно послідовна та обґрунтована система філософського мислення" [9, с. 15]; відзначається, що Біблія немовби йшла назустріч європейській філософії (як пише Г. Майоров, у пізніх її книгах неважко помітити вплив елліністичного розумування [5, с. 26]). Окрім того, як слушно зауважив сучасний французький філософ О. Бульнуа, якраз середньовіччя поставило уперше ті питання, що їх епохи модерну й постмодерну тільки "перетасовують" [2]. Коли ж цю грандіозну біблійно-теологічну основу міркувань про людське призначення було відкинута, то протягом усього кількох століть філософська думка пройшла шлях від беззастережної апології Людини до "апофатичного" погляду, який базується на розчаруванні в людських можливостях і ствердженні в якості вихідного пункту тези про зло й негативізм, які буцімто й складають людську сутність [4, с. 43]. Модерн прагне довести, начебто людина завжди була лихою та ницою [7, с. 54]. У результаті людство вступило в зону небувалого ризику, бо його досягнення страхітливим чином обертаються проти нього самого [1].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Очевидно, що питання про людську волю й сваволю, про межі детермінації свободи Людини дійшли

до європейської свідомості Нового часу завдяки їхній кристалізації в Біблії, яка містить у собі проект модерну так би мовити у "зв'язаному" вигляді - як полеміку з язичницьким поглядом на магічно-теургічні практики, як шлях до володарювання Людини в природі. Ситуація виразно нагадує параболу терміна *Просвітництво*: це поняття запозичив із церковної культури І. Кант, і якраз у просвітників воно перетворилося на гасло боротьби із Церквою та спадщиною середньовіччя. Але "авангардна" роль Біблії в осмисленні екзистенціальних проблем, які стануть центральними в сучасній свідомості, затьмарюється інерцією секуляризаційних процесів у культурі останніх сторіч, численних табу, що були накладені на вивчення біблійної спадщини Просвітництвом й особливо марксизмом у його "радянському" варіанті.

Метою цієї статті буде виявлення тих наскрізних моментів Біблії, які репрезентують погляд її авторів на Людину як на особливе створіння Боже, але застерігають її проти самозвеличення; при цьому явище береться в діахронії, бо зазначені ідеї народилися ще в язичницькому світі, стали в Біблії об'єктом активної полеміки та заперечення, проте згодом були знову піднесені на щит у час Ренесансу й особливо Просвітництва та лягли в основу проекту модерну. Однак у цілому останній, як усяка ідея, що висувається не органічно, а "всупереч" якійсь доктрині, формувався по суті в лоні біблійного світогляду - концепція креативної та бунтівної людини не могла скластися, приміром, на ґрунті архаїчної міфопоетичної свідомості.

Виклад основного матеріалу. По-перше, зазначимо, що Біблія є переломним моментом у культурі людства. Вона перестає бути зведенням фольклорних міфопоетичних сюжетів, а є літературою переважно інтелектуалістського характеру, яка спрямовує людину на організацію життєвої реальності, раціоналістичним кодексом, спрямованим на виживання міфологізму, утвердження почуття значущості реальної історії власного єврейського народу та народів, що його оточують, як священної, повчальної історії. Саме поняття Бога-Творця, протиставлене масовій політеїстичній свідомості, стало небувалим раціональним зусиллям. А завдання пізнання законів божественного задуму та розрізнення Добра і Зла ставить у центр світу Божество, і для наївного язичницького антропоцентризму тут просто немає місця. Язичник прагне до *обожнення* людини, по суті, до антропотейзму (архетипи Вождя, Мага, Культурного Героя тощо), а християнин розглядає себе як істоту, що мусить відновити в собі існуючий від початку образ Божий, заново досягти *обоження* власного ества. Саме звідси йде ідея прогресу, розвитку, Августинової "стріли часу", що розриває коловерт циклічних моделей паганістичної свідомості. Світ колись виник, колись і закінчиться (есхатологічний погляд). Утім, це раціональне начало мало й інше обґрунтування - у Аристотеля, який вчив, що людина має пізнати завдяки розуму реальний світ, що її оточує, але, так би мовити, "для себе". І хоча Церква спробувала адаптувати Аристотеля, бере гору не біблійне прагнення зрозуміти замисел Божий, а ретельне й дошкульне вивчення Творіння Божого - матеріального світу, узятого як щось одвічне, нескінчене й замкнене в собі. Трансцендентний Бог витісняється поняттям Всемогутньої Матерії. Відкидання ідеї Творця веде в майбутньому до секуляризації знання, дискредитації релігії та теологічної думки. Будується модель людини, нібито здатної переробити і світ, і саму себе на основі власного розуму, і такий суб'єкт стає вихідним моментом філософії нового типу. Модерн висуває на

чільне місце в культурі не релігії, а науку, яка колись народилася з наївної магії та зберігає певний алгоритм "казкової" свідомості: *я можу змінити світ!* Проголошується безмежна й відверто міфологізована віра в соціальний та науково-технічний прогрес, що породить численні утопії, спроба реалізації яких обернулася нечуваними лихами.

При цьому розпочалося поступове "викидання за борт" усього, що в Біблії висувається як умова зростання й удосконалення людини, що обрала собі за орієнтир Декалог, руйнація біблійної етики, побудованої на емпатії. Духовні практики християнства стають об'єктом кепкування або й відвертої ненависті. Однак свобода людини в просторі філософії модерну не зводиться реально до створення олюдненого, побудованого на науці й позитивному знанні, раціоналізованого світу. Уже в Ренесансі почалася поступова реставрація політеїстично-міфологічного світогляду, відмова від тяжко напрацьованої за століття християнської моралі, від усієї системи церковної культури, що з блиском довела епоха Нового та Найновішого часу, сповнена егоїстичного "наполеонізму", революційного полум'я та колосальних ірраціональних тектонічних зсувів у соціальній структурі й психології суспільства. Людина вже зовсім не прагне вдосконалити своє духовне єство: вона безмежно закохана в себе й у тому числі власні недосконалості, навіть духовні вади ("я людина, й ніщо людське мені не чуже"). Наші бідкання щодо падіння моральності сучасного європейського суспільства безпосередньо пов'язані із ситуацією відмови від християнських цінностей, але зазвичай на кожному кроці чуємо, що це якраз християнство себе не виправдало, що воно в кризі й слід шукати нової релігії (на практиці це обертається лише неопаганізмом, так-сяк модернізованим, або ж планами побудови нової, суто раціонально сконструйованої синкретичної світової релігії - на кшталт багаї). На відміну від ревелюціоністських релігій, Бог у таких системах "позбавлений слова", від його імені та за нього багато й красномовно говорять адепти нових або оновлених віровчень. Саме від часів Ренесансу та Просвітництва активно реанімується також усіякий окультизм та архаїчна магія (чомусь прийнято тут кивати на християнське середньовіччя, яке до магії ставилося дуже скептично, бо в Біблії всі, хто йде у світ магичних прагнень, є відщепенцями, які самі себе виводять із тих променів світла, що йдуть від Божества).

Невід'ємною частиною цього проекту є встановлення повної влади людини над природою. При цьому спостерігаються спроби вчених перекласти саме на Біблію провину за нинішні екологічні катастрофи: адже тут людина ставиться вище за інших земних істот, отже, мислиться як "цар природи". Але й тут працює алгоритм діалектичного перевертання. Біблійний антропоцентризм походить із "вчення про богоподібність людини" [12], антропоцентричність Божого плану [6], і центральне місце людини у світі не означає володарювання, бо володарем усього сущого є Бог, а на людині лежить лише відблиск його величі. Вина ж за екологічні лиха лежить на сайєнтистсько-технологічних ініціативах, що воскрешають властиву магичному мисленню ідею "петворення природи" [11].

Саме в Біблії було обґрунтовано вперше "національну ідею", але вона формулювалася як ідея "обраного народу", який насамперед зрікся своєї язичницької ідентичності й згуртувався, ставши в опозицію до всього світу та його володарів, навколо віри в Єдиного - і це в контексті зростання наднаціональних східних імперій як

панівної тоді політичної моделі. Оновою тут виступав не етнічний, а духовний первінь: цнотлива моавітянка Рут, наприклад, визнана за свою ізраїльтянами. У сьогоdnішньому світі, що глобалізується, коли повна втрата національного підґрунтя культури стала загрозливою реальною перспективою, успіхом користуються ідеї повернення до власного коріння, але в контексті мислення Модерну біблійна ідея "обраного народу" втрачає релігійне насичення й модифікується в маніфести націоналістичного чи шовіністичного характеру, в основі яких - язичницька ідея "ґрунту й крові" (польський "месіанізм" та ідея Достоевського про росіян як "народ-богоносець" у XIX ст.; німецький нацизм та комуністичне вчення про "нову єдність - радянський народ" у XX ст.; типологічно сюди ж слід віднести й деякі наші натяки на якусь особливу роль українства в майбутньому світі тощо).

Висновки

Монотеїстична релігійна свідомість в епоху модерну починає активно витіснятися "поклонінням Природі", антропоцентричним міфом, відродженням окультизму, фантомними утопічними концепціями, міфологією "секуляризованих релігій" та прихованою або ж і відвертою міфологізацією наукового знання. І при цьому ідеї модерну не настільки оригінальні й креативні, як може видатися, бо найчастіше корені ситуації тут - у прагненні піднести те, що засудила Біблія. Звичайно, що ці питання потребують більш розгорнутого подальшого аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бек У. Общество риска: На пути к новому модерну / У. Бек ; [пер. с нем.]. - М. : Прогресс-Традиция, 2000. - 384 с.
2. Бульнуа О. Що нового? Середньовіччя / Олів'є Бульнуа // Філософська думка. - 2010. - № 1. - С. 114-136.
3. Визгин В. П. Кризис проекта модерна и новый антропо-теокосмический союз / В. П. Визгин // Философия науки. - Вып. 8. Синергетика человекомерной реальности. - М. : ИФ РАН, 2002. - С. 176-199.
4. Гуревич П. С. Апофатический проект человека / П. С. Гуревич // Вопросы философии. - 2013. - № 8. - С. 42-53.
5. Майоров Г. Г. Формирование средневековой философии. Латинская патристика / Г. Г. Майоров. - М. : Книжный дом "Либроком", 2009. - 296 с.
6. Мацейна А. Бог и свобода (главы из книги) / А. Мацейна // Вопросы философии. - 2008. - № 4. - С. 125-137.
7. Пигалев А. Н. Деконструкция денег и постмодернистская концепция человека / А. Н. Пигалев // Вопросы философии. - 2012. - № 8. - С. 50-60.
8. Хабермас Ю. Речь по случаю вручения премии имени Адорно, учрежденной городом Франкфурт-на-Майне за 1980 г. Перевод по тексту: Wege aus der Moderne: Schliisseltexte der Postmoderne-Diskussion. Hrsg. von W. Welsch. Weinheim, 1988. - S. 177-192; [Електронний ресурс]. - Режим доступу : //http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Article/Hab.
9. Хмелевская Т. Ф. Логика библейского миропонимания: опыт философско-эзегетического исследования / Т. Ф. Хмелевская, С. Е. Хмелевский. - Краснодар, 2005. - 345 с.
10. Чікарькова М. Ю. Теологічний та секулярний антропоцентризм: концепція людини / М. Ю. Чікарькова // Філософські пошуки. - Філософія. Історія. Культура (До 165-ої річниці "Львівської політехніки"). - Львів-Одеса : ІФЛІС - ЛФС "Cogito"; Центр Європи, 2009. - Вип. XXXI. - С. 45-53.
11. Чікарькова М. Ю. Християнство та екологія / М. Ю. Чікарькова // Авраамічні релігії в Україні: історія, етнокультурні взаємодії, міжконфесійні взаємини : матеріали наук. конф. (25 травня 2013 р.). - Галич, 2013. - С. 60-66.
12. Шелов-Коведяев Ф. В. Мысли о культуре / Ф. В. Шелов-Коведяев. - М. : Издат. дом ГУ ВШЭ, 2006. - 159 [1] с.

Чикарькова Марія

доктор філософських наук, професор кафедри філософських і соціальних наук Черновицького торгово-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

ПРОЕКТ МОДЕРНА: БИБЛЕЙСЬКІ ІСТОКИ

В статті розглядається діахронія переосмислення ісконних екзистенціальних проблем людини, вошедших в свідомість Нового часу завдяки їх кристалізації в Біблії, яка сформувалась в ході полеміки з язическо-теургічним прагненням до панування людини в світі. Біблія формує погляд на Людину як "образ Божий", який протистоїть секулярному антропоцентризму, гальванізуючому язическім концепції, положені в основу проекту модерна, який уже присутствує в Біблії в "з'язанному" виді.

Ключові слова: концепція людини і дійсності; екзистенціальні проблеми людини; Біблія; антропоцентризм християнський і секулярний.

Chikarkova Mariya

*Doctor of Philosophy, Professor of Philosophy and Social Sciences
Chernivtsi Trade and Economics Institute KNTEU*

MODERN'S PROJECT: BIBLE ORIGINS

This paper deals with diachronic of rethink by the philosophy of modern times primordial existential problems of man, come down to European consciousness through their crystallization in the Bible, which was formed in the controversy with the pagan-magical desire to dominate man in the world. Bible ceases to be arch myth-poetical folk stories, it has mainly intellectualists nature and aims to organize reality of life on eradication of mythologist, strengthening a sense of the significance of their own real history of the Jewish people and the nations that surround it as sacrosanct, a cautionary tale. A task knowledge of the laws of the Divine plan and the distinction between Good and Evil places in the centre of the world Deity becomes a breeding ground for Christian anthropocentrism that elevating man as the "image of God", seamlessly connects with theocentric situation, and it is different from anthropocentrism of ancient-Renaissance type, that really treats a person as theomachist and "ruler of nature", which is made later in the project Modern. That is, the latter is already present in the Bible in the "bound" form, and formed, in fact, in the bosom of the biblical worldview. This biblical rational concept was replaced by anthropocentric myth, utopian fantasies, mythologies of "secularized religion", the mythologizing of scientific knowledge and even revival of occultism. This situation makes the view look at the innovation and creativity of the project.

Keywords: concept of man and reality; the existential problems of man; the Bible; Christian and secular anthropocentrism.

REFERENCES

1. Bek U. (2000), Risk Society: Towards a different Modern, Moscow, 384 p. (rus).
2. Bulnua O. (2010), *Filosofska dumka*, № 1, pp. 114-136 (ukr).
3. Vizgin V. P. (2002), *Filosofiya nauki, issue 8. Synergetics of People reality Sinergetika chelovekomernoy realnosti*, Moscow, pp. 176-199 (rus).
4. Gurevich P. S. (2013), *Voprosy filosofii*, № 8, pp. 42-53 (rus).
5. Mayorov G. G. (2009), Formation of medieval philosophy. Latin patristics, Moscow, 296 p. (rus).
6. Matseyana A. (2008), *Voprosy filosofii*, № 4, pp. 125-137 (rus).
7. Pigalev A. N. (2012), *Voprosy filosofii*, № 8, pp. 50-60 (rus).
8. Habermas Y. (1988), *Wege aus der Moderne: Schlüsseltexzte der Postmoderne-Diskussion*, Hrsg. von W. Welsch, Weinheim, 1988, pp. 177-192, available at: // http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Article/Hab. (rus).
9. Khmelevskaya T. F., Khmelevskiy S. E. (2005). The logic of the biblical worldview: the experience of philosophical and exegetical study, Krasnodar, 345 p. (rus).
10. Chikarkova M. Y. (2009), *Filosofski poshuky. Philosophy. History. Culture (By the 165th anniversary of the «Lviv Polytechnic»)*, Lviv-Odesa, issue XXXI, pp. 45-53. (ukr).
11. Chikarkova M. Y. (2013), *Abrahamic religion in Ukraine: history, ethno-offs, interfaith relations materials science. conf. (25 May 2013)*, Galych, pp. 60-66. (ukr).
12. Shelov-Kovediayev F. V. (2006), *Mysli o kulture [Thoughts about culture]*, Moscow, 159 [1] p. (rus).

© Чикарькова Марія

Надійшла до редакції 19.11.2013